

Коваленко Марина Сергіївна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка, адвокатка

<https://orcid.org/0000-0003-0153-4613>

ПРИНЦИП НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У НОВІЙ РЕДАКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню принципу недискримінації, як важливої засади рекодифікації цивільного законодавства України в межах законопроекту «Кодекс права приватного». Розглянуто новели щодо розширення переліку захищених ознак особи, захисту права на індивідуальність. Окрему увагу приділено критичному аналізу суперечливих норм у сфері сімейного права. Обґрунтовано, що послідовна імплементація стандартів ЄС та практики ЄСПЛ є необхідною умовою для створення дієвого механізму захисту вразливих груп у сучасному цивільному праві.

45

Сучасний стан цивільного законодавства України характеризується глибокою концептуальною перебудовою, що зумовлена необхідністю гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами та вимогами часу. Процес рекодифікації нерозривно пов'язаний із зобов'язаннями України за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони ¹.

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 р. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Ст. 2125.

22 січня 2026 р. у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 14394, яким запропоновано нову редакцію Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) (далі – проект Кодексу)².

На наше переконання, рекодифікація Цивільного кодексу України, спрямована на подолання залишків радянського правового мислення та впровадження принципів, що відповідають сучасним демократичним цінностям, разом з тим, у проекті прослідковуються положення, що прямо суперечать принципам недискримінації і не відповідають вимогам міжнародного законодавства.

Європейська комісія наголошує, що антидискримінаційне законодавство має базуватися на стандартах ООН та Ради Європи, забезпечуючи не лише формальну рівність, а й реальні засоби захисту та санкції за порушення. Наприклад, у положеннях Рекомендації CM/Rec(2010)5 Комітету Міністрів Ради Європи (2010) щодо заходів боротьби з дискримінацією за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності неодноразово зазначалось про необхідність забезпечити чітку заборону дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності³.

Положеннями Загальнополітичної рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) № 17 щодо запобігання та боротьби з нетерпимістю і дискримінацією визначено важливість забезпечення при-

² Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). Верховна Рада України. 2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.

³ Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (adopted 31 March 2010). URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220912594880205515%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22}\]](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220912594880205515%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22}]).

йняття та ефективного виконання законодавчих та інших заходів для боротьби з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності⁴.

Проте проєкт Кодексу містить норми, що створюють суттєві ризики для захисту прав осіб за їхніми ознаками та суперечать також стандартам Європейської конвенції з прав людини. Пропонуємо деякі положення розглянути детальніше.

Одним із найважливіших, на нашу думку, нововведень проєкту Кодексу є стаття 317, яка впроваджує розширений і відкритий перелік ознак, за якими забороняється дискримінація в межах права на індивідуальність. Окрім традиційних ознак (раса, стать, релігія), до переліку внесено «стиль одягу, зовнішність, вид статури, особливості будови тіла, вага, зріст, голос, порушення рухових функцій, манеру поведінки, тощо». Це відображає прагнення законодавця захистити людину від будь-яких форм стигматизації у приватному житті та бізнес-комунікації.

Право на індивідуальність і вільний вибір форм її вияву є центральним елементом особистих немайнових прав. Проте у законопроєкті це право обмежується категорією «добропорядності (*boni mores*)» (стаття 6 проєкту Кодексу). На нашу думку, можливо, впровадження оціночних категорій має на меті модернізувати юридичну мову, але водночас несе ризики суб'єктивного тлумачення, що може бути використане для обмеження прав певних груп на підставі консервативних уявлень про порядність.

Книга шоста оновленого проєкту Кодексу («Сімейне право») стала об'єктом найбільш гострих дискусій, оскільки зберігає консервативне визначення шлюбу як союзу

⁴ Загальнополітична рекомендація ЄКПН № 17 щодо запобігання та боротьби з нетерпимістю і дискримінацією стосовно ЛГБТІ людей (Страсбург, 28 вересня 2023 р.) URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-n-17-on-preventing-and-combating-in/1680b2c711>.

виключно чоловіка та жінки (статті 1473, 1480), а фактичного сімейного союзу — як проживання осіб різної статі (стаття 1474). Тобто, фактичний союз тільки для осіб різної статі, що також створює прогалину у захисті майнових прав для одностатевих партнерів та суперечить світовому досвіду. Наприклад, Верховний суд Філіппін у своєму рішенні постановив, що одностатеві пари можуть вважатися співвласниками майна. Застосовуючи положення Сімейного кодексу країни вперше, суд заявив, що одностатеві пари можуть бути визнані співвласниками, якщо буде доведено, що обидві сторони зробили свій внесок у придбання майна. Хоча Сімейний кодекс Філіппін визначає шлюб як зв'язок між чоловіком і жінкою, суд заявив, що стаття 148, яка регулює «майнові відносини людей, які живуть разом, але не можуть законно одружитися», не дискримінує за ознакою статі і «застосовується до всіх форм спільного проживання»⁵.

48

Крім того, критику викликають норми щодо анулювання шлюбу з особою, яка змінила стать (стаття 1495), що може призвести до правової незахищеності трансгендерних осіб, а також порушує права на повагу до приватного життя та стабільності шлюбу, що гарантується статтею 8 Європейської конвенції про права людини.

Правозахисні організації та органи Ради Європи вказують, що це створює ситуацію прямої дискримінації ЛГБТІК+ пар, позбавляючи їх юридичного визнання, права на спадкування та соціальні гарантії, що суперечить практиці ЄСПЛ та зобов'язанням України в межах переговорного процесу щодо вступу до ЄС (глава 23)⁶.

⁵ Guinto Joel, Simonette Virma. Philippine top court says same-sex couples can co-own property. BBC (10 February 2026). URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c70nwz7z7r1o>.

⁶ Новий Цивільний кодекс: як модернізація приватного права веде до відкату прав людини. ZMINA. 2026. URL: <https://zmina.info/columns/novyj-czyvilnyj-kodeks-yak-modernizacziya-pryvatnogo-prava-vede-do-vidkatu-prav-lyudyny/>.

Принцип недискримінації в оновленому проекті Кодексу має стати не просто юридичною формулою, а дієвим фундаментом для розбудови справедливого суспільства. Перехід від формальної рівності до фактичної вимагає глибокої трансформації всіх інститутів приватного права — від сімейних відносин до свободи договору.

Запропонований проект Кодексу робить значний крок вперед, закріплюючи недискримінацію як загальну засаду та розширюючи перелік захищених ознак. Проте збереження певних консервативних обмежень у сфері сімейного права створює ризик конфлікту з європейськими стандартами та стримує досягнення фактичної рівності для всіх громадян. Шлях до подолання цих суперечностей лежить через врахування практики ЄСПЛ і послідовну імплементацію антидискримінаційних директив ЄС. Лише за умови реального забезпечення прав вразливих груп та створення ефективних механізмів судового захисту оновлений проект Кодексу зможе реалізувати мету, ви-